

De lessen van **Aletta Jacobs**

Lesprogramma over de veelzijdige strijd van Aletta Jacobs (1854-1929)

Aletta Jacobs en vrouwenkiesrecht

Aletta Jacobs en onderwijs

Aletta Jacobs en gezondheid

Aletta Jacobs en de wereld

Colofon

© September 2019

Dit lesprogramma wordt aangeboden door Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis, en F-site, educatieplatform over vrouwen uit de geschiedenis.

Kennisinstituut
voor Emancipatie en
Vrouwengeschiedenis

Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis verzamelt, beheert en bewaart informatie over de positie van vrouwen en genderverhoudingen in de samenleving. Met zijn kennisbronnen – bibliotheek, archief en onderzoek – levert Atria een bijdrage aan het debat over de positie van vrouwen in hun maatschappelijke én historische context.

Educatieplatform F-site biedt geschiedenisdocenten lesmateriaal over vrouwen uit de geschiedenis, toegespitst op de tien tijdvakken uit het geschiedenisonderwijs. Het dient ook als inspiratiemateriaal voor leerlingen die een spreekbeurt willen geven of een werkstuk willen maken over een historische vrouw. Natuurlijk is F-site er ook voor iedereen die meer wil weten over vrouwen uit de geschiedenis: van de prehistorie tot nu.

100 jaar vrouwenkiesrecht

In 2019 is het honderd jaar geleden dat de Tweede Kamer instemde met de invoering van het vrouwenkiesrecht. Vrouwen konden vanaf dat moment eindelijk stemmen! Deze overwinning werd op 27 september 1919 gevierd door de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht.

Clips met lesprogramma

Om dit gedenkwaardige moment te vieren presenteren wij vier educatieclips met een bijbehorend lesprogramma over de veelzijdige strijd van Aletta Jacobs, feministe van het eerste uur. Elke clip heeft eigen korte docentenhandleiding, werkblad en antwoordenvel.

Het lesprogramma bestaat uit vier onderdelen:

- Aletta Jacobs en vrouwenkiesrecht,
- Aletta Jacobs en onderwijs,
- Aletta Jacobs en gezondheid,
- Aletta Jacobs en de wereld.

Archief van Aletta Jacobs

In de clips en het lesprogramma is materiaal gebruikt dat afkomstig is uit het archief van Aletta Jacobs. Het archief is erkend als UNESCO-erfgoed en opgenomen in UNESCO Memory of the World. Het bevindt zich bij Atria en is van uitzonderlijke waarde. De documenten, afbeeldingen en objecten waaruit het archief bestaat, geven een uniek beeld van een cruciaal hoofdstuk uit de geschiedenis van de Nederlandse en internationale strijd voor vrouwenrechten.

De lessen van *Aletta Jacobs*

Lesprogramma over de veelzijdige strijd van Aletta Jacobs (1854-1929)

Aletta Jacobs en vrouwenkiesrecht

Aletta Jacobs was een van de pioniers binnen de vrouwenkiesrechtbeweging. Zo was ze voorzitter van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht. Na een lange strijd was het in 1919 zover: vrouwen mochten eindelijk stemmen.

DOCENT

Achtergrondinformatie

Aletta Jacobs

Aletta Jacobs (1854-1929) was in Nederland op vele vlakken de eerste: de eerste vrouw in Nederland die een hbs bezocht, de eerste vrouw die afstudeerde aan een universiteit, de eerste vrouw die arts werd en de eerste vrouw die promoveerde. Ze groeide op in een liberaal-Joods gezin met elf kinderen. Net als haar broers wilde ze medicijnen studeren. Ze diende een verzoek in bij minister-president Thorbecke die haar – via haar vader – berichtte, akkoord te gaan. ‘Een strijdster voor de rechten der vrouw ben ik pas later geworden, toen de studentenjaren reeds tot het verleden behoorden.’ ¹⁾

Kieswet

“Als de wet ons het uitoefenen van het kiesrecht niet belette”, redeneerde ik bij mijzelf, “waarom gebruiken wij dat recht dan niet?” Waarom werd mij, die voldeed aan alle den toenmaligen kiezers gestelde eischen, geen stembiljet thuis gezonden?’

In 1883 probeerde Aletta Jacobs zich als kiezer te registreren voor de gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam. Vrouwen werden in de grondwet en in de kieswet niet expliciet uitgesloten. Ze had ‘de letter der wet voor zich, niet de geest der wet’ was echter de redenering van het college van burgemeester en wethouders. Jacobs procedeerde tot aan de Hoge Raad, maar ook hier werd haar verzoek afgewezen. Deze oordeelde:

‘dat onder “Nederlander en ingezetene” alleen de man moest worden verstaan, want ware het anders, dan zou dat uitdrukkelijk zijn vermeld’

De regering paste vervolgens de grondwet in 1887 aan door in de kiesrechtartikelen diverse keren het woord ‘mannelijke’ en ‘mannen’ in te lassen, waar eerst werd gesproken over ‘ingezetenen’ of ‘Nederlanders’. De uitsluiting van vrouwen van het kiesrecht werd zo een voldongen feit.

Vereeniging voor vrouwenkiesrecht

Toen het er in 1892 op leek alsof de regering het algemeen mannenkiesrecht zou doorvoeren, bleken de socialisten, sociaaldemocraten en progressief liberalen tevreden. Toen vrouwen protesteerden omdat zij uitgesloten bleven, stelde de socialist Frank van Goes dat ‘de vrouwen een geschikt propagandamiddel waren geweest’. De beoogde kieswet werd niet doorgevoerd, maar het was nu duidelijk hoe veel van de politici erover dachten: algemeen kiesrecht ging over mannen.

Wilhelmina Drucker nam daarop in 1893 met enkele medestanders het initiatief om de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht (VvVK) op te richten en op 4 februari 1894 was het zover. Feministe Annette Versluys-Poelman zou het voorzitterschap jarenlang bekleden en werd bekend als de doortastende en bevlogen president van de vereniging. Er ontstonden vele afdelingen verspreid over het hele land. Mannen mochten meepraten, maar niet meebeslissen.

De vereniging werd – zeker in de beginjaren – als radicaal gezien, ook onder feministen. Als tegengeluid werd in 1907 de Nederlandsche Bond voor Vrouwenkiesrecht (NBvVK) opgericht, die zichzelf gematigd noemde ten opzichte van de ‘ultra’s’ van de VvVK. Bij de NBvVK werden ook mannen toegelaten als bestuurslid.

In 1916 sloeg de VvVK onder het voorzitterschap van Aletta Jacobs de pragmatische weg in. Het algemeen kiesrecht maakte inmiddels deel uit van het politieke debat en de VvVK zette in op de aanpassing van de kieswet. Wilhelmina Drucker bleef principieel inzetten op grondwettelijke gelijkstelling. Zij richtte in datzelfde jaar haar eigen vereniging op: de Neutrale Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht.

1) Aletta Jacobs, Herinneringen, Amsterdam (1924).

Op 18 juni 1916 vond een grote demonstratie plaats, geïnitieerd door de VvVK: 18.000 vrouwen en mannen gingen de straat op om te demonstreren voor vrouwenkiesrecht. De 'grootte betoging' begon bij het tegenwoordige Museumplein, toen IJclubterrein geheten.

Overwinning

In 1917 was het mannenkiesrecht al ingevoerd, de vrouwen kregen enkel passief kiesrecht: ze mochten worden verkozen maar niet zelf kiezen. Vrouwen waren nog niet aan het kiesrecht toe, zo werd gedacht.

In 1919 kwam het er eindelijk toch van: het algemeen kiesrecht werd ingesteld. Op 9 mei stemden Kamerleden met ruime meerderheid voor het wetsvoorstel van de militante fractievoorzitter van de Vrijzinnige Democraten Henri Marchant. Het wetsvoorstel van Marchant was eenvoudig: in de bestaande kieswet moest waar nodig het woord 'mannelijk' vervallen en op één plaats moest het woord 'mannen' worden vervangen door 'personen'.

Op 9 mei stemmen 64 Kamerleden voor en 10 tegen. Marchant werd gehuldigd maar stelde zelf dat er eigenlijk gesproken moest worden van de wet-Jacobs, de geestelijk moeder van deze initiatiefwet.

Tijdljn

Aletta Jacobs 1854-1929

Hieronder is een algemene tijdljn opgenomen van Aletta Jacobs' leven en belangrijke politieke- en maatschappelijke ontwikkelingen. Per lesprogramma zijn de thematisch relevante feiten in rood gedrukt als houvast voor de docent.

1854 Aletta Jacobs wordt geboren in Sappemeer in Groningen.

1870 Behaalt diploma van leerling-apotheker.

1870 Eerste Nederlandse vrouw die wordt toegelaten tot de hbs (hogereburgerschool).

1871-1878 Studie geneeskunde in Groningen en Amsterdam.

1878 Slaagt voor het arts-examen en is daarmee de eerste vrouwelijke arts van Nederland.

1879 Huisarts in Amsterdam.

1883 College van burgemeester en wethouders van Amsterdam wijst verzoekschrift van Aletta Jacobs af om op de kiezerslijst van Amsterdam geplaatst te worden. De grondwet van 1848 sluit vrouwen niet nadrukkelijk uit van kiesrecht. Een beroep tot aan de hoogste gerechtelijke instantie wordt afgewezen.

1892 Wettelijk huwelijk met Carel Victor Gerritsen (1850-1905).

1887 In de grondwet wordt in de kiesrechtartikelen het woord 'mannelijke' toegevoegd aan 'ingezetenen'. De uitsluiting van vrouwen als kiesgerechtigden wordt zo een voldongen feit.

1894 Op initiatief van Wilhelmina Drucker wordt de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht (VvVK) opgericht.

1895 Aletta Jacobs wordt voorzitter van de afdeling Amsterdam van de VvVK.

1898 Publiceert *De vrouw, haar bouw en haar inwendige organen*.

1903 Voorzitter van het hoofdbestuur van de VvVK.

1904 Sluit praktijk in Amsterdam vanwege de kwetsbare gezondheid van haar man.

1904 De VvVK sluit zich aan bij de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht (International Woman Suffrage Alliance).

1906 Met de Amerikaanse feministe Carrie Chapman Catt in Boedapest om over vrouwenkiesrecht te spreken.

1908 Het congres van de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht vindt plaats in Amsterdam.

1911-1912 Wereldreis met Carrie Chapman Catt.

1913 Verschijning van een tweedelige bundeling van Aletta's reisbrieven.

1913 Namens het kabinet-Cort van der Linden deelt koningin Wilhelmina in de troonrede mee dat 'weg-neming van de grondwettelijke belemmering tegen het toekennen van kiesrecht aan vrouwen' wordt voorbereid.

1914 Landelijke bijeenkomst volkspetitionnement voor de grondwettelijke gelijkstelling van man en vrouw in Amsterdam.

1914 Met Amerikaanse feministe Anna Howard Shaw in Rome voor het congres van de Internationale Vrouwenraad.

1915 De VvVK biedt minister-president Cort van der Linden 164.696 handtekeningen aan van het volkspetitionnement voor invoering van het vrouwenkiesrecht.

1915 Internationaal Congres van de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht, dat oorspronkelijk in Berlijn zou plaatsvinden, wordt geopend in Den Haag. Het jaar ervoor is Duitsland de Eerste Wereldoorlog begonnen; het congres staat in het teken van de pacifistische vrouwenbeweging. Aletta is mede-organisator.

1916 Op 18 juni vindt de 'groote betooging' in Amsterdam plaats. Hoofdorganisator is de VvVK. Er nemen 18.000 vrouwen en mannen uit het hele land deel.

1917 Grondwetswijziging die algemeen mannenkiesrecht en passief kiesrecht voor vrouwen invoert.

1919 Op 9 mei wordt het wetsvoorstel-Marchant uit 1918 aangenomen. De kieswet wordt aangepast en vrouwen mogen nu stemmen.

1919 Bij gemeenteraadsverkiezingen worden de eerste vrouwelijke raadsleden gekozen en vrouwelijke wethouders benoemd.

1919 Op 27 september vindt de viering van vrouwenkiesrecht in het Concertgebouw plaats, georganiseerd door de VvVK.

1922 Vrouwen gaan voor de eerste keer naar de stembus voor de Tweede Kamerverkiezingen.

1924 Aletta's memoires verschijnen: *Herinneringen*.

1925 Spreekt in New York tijdens de conferentie over geboortebepierking.

1929 Aletta Jacobs overlijdt op 75-jarige leeftijd in Baarn.

Handleiding vragen

Bij de kennisclip 'Aletta Jacobs en vrouwenkiesrecht' (<http://www.atria.nl/lessenvanaletta>) hoort een werkblad voor leerlingen. Het werkblad biedt vragen voor verschillende niveaus. Vragen zijn los van elkaar inzetbaar: de docent kan ook een selectie van de vragen aanbieden.

Clip

Tijd: 2 minuten

De clip 'Aletta Jacobs en vrouwenkiesrecht' biedt een korte introductie op het lesprogramma.

Intro

Tijd: 5 tot 10 minuten

De eerste vier vragen zijn introvragen die aansluiten bij de kennisclip. Deze vragen kunnen leerlingen zelfstandig beantwoorden maar lenen zich ook goed voor klassikale bespreking.

Vragen

Tijd per vraag: 2 tot 5 minuten

Vraag 2 t/m 6 zijn gericht op de bovenbouw vmbo maar zijn ook goed inzetbaar voor havo/vwo. Bij de meeste vragen wordt gebruikgemaakt van een bron.

TIP

Voor een kortere en makkelijkere les kunnen leerlingen ook enkel vraag 3, 5 en 6 maken.

Verdiepende vragen

Tijd per vraag: 1 tot 3 minuten

Bij vraag 2, 3 en 6 worden ook verdiepende vragen gesteld. Deze vragen zijn gericht op havo/vwo, maar natuurlijk staat het alle leerlingen vrij om ze te maken.

Slotvraag

Tijd: 2-5 minuten

De slotvraag is een concluderende vraag die klassikaal kan worden besproken om het thema af te ronden.

Kijktip

Bekijk het filmpje uit 1922.

Tijd: 3 minuten

In het filmpje (<http://in.beeldengeluid.nl/collectie/details/expressie/25916/false/true>) uit 1922 is te zien hoe vrouwen voor de eerste maal hun stem uitbrengen voor de Tweede Kamer. Een lange rij vrouwen staat te wachten bij het stemlokaal. Per koets komt koningin-

moeder Emma aangereden om, begeleid door lakeien, eveneens haar stem uit te brengen (Collectie Beeld en Geluid).

Onderzoeksvragen

Tijd: 10-20 minuten

Aan het einde van het werkblad staan twee onderzoeksvragen. Deze vragen bieden extra verdieping. De onderzoeksvragen zijn op havo/vwo gericht, maar natuurlijk staat het alle leerlingen vrij om ze te maken. Een optie kan zijn om leerlingen een onderzoeksvraag te laten uitkiezen.

Antwoorden

INTROVRAGEN BIJ CLIP

- a Eigen invulling.
- b Sinds 1919: 100 jaar.
- c Eigen invulling.
- d Eigen invulling.

VRAGEN

Vraag 1

- a Ja of nee.
- b Eigen invulling.

Vraag 2

- a Eigen invulling.
- b Man.
- c Nadeel, want de man ging stemmen over het lot van vrouwen. Vrouwen hadden immers geen politieke zeggenschap. Aletta Jacobs was dus afhankelijk van de beslissing van mannen.

Verdieping

Vrouwen werden als minderwaardig gezien ten opzichte van de man, dus blijkbaar waren ze niet eens het noemen waard in de grondwet. Het was dus vanzelfsprekend dat alleen mannen mochten stemmen.

Vraag 3

- a Het verkrijgen van kiesrecht voor vrouwen.
- b In het midden.
- c Omdat mannen altijd al alles hadden beslist voor vrouwen, wilden de vrouwen nu zelf beslissen over hun acties en daden.
- d Vrouw in gewaad die met haar rechterhand op de deur klopt van het stemlokaal. In haar andere hand draagt ze symbolisch het licht: aansluitend bij de tekst op de poster: 'Laat mij binnen, ik breng nieuw licht'. Licht zou kunnen staan voor nieuwe ideeën of een nieuwe denkwijze.
- e De VvVK wilde duidelijk maken dat vrouwen moesten deelnemen aan de maatschappij, en dat zij een nieuw perspectief kunnen bieden.

Verdieping

Man en vrouw zijn op veel gebieden gelijk, behalve als het op stemrecht aankomt. Dan mag alleen de man stemmen en de vrouw niet.

Vraag 4

- a Voor: zichtbaarheid, aandacht, publiciteit.
Tegen: dat mensen het onfatsoenlijk zouden vinden. Mogelijk werd gedacht dat demonstreren te opzichtig en te activistisch was: volgens veel mensen was demonstreren iets dat vrouwen dat niet 'horen' te doen.
- b In het midden.
- c Vaandel, sjerp, en vlag, ze staan op de straat, buiten.

Vraag 5

- a Er staat een grote groep toeschouwers (rechts in beeld) naar de demonstratie te kijken.
- b Agent, afscheiding met publiek, iedereen loopt keurig langs de trambaan en niet eroverheen, er is een duidelijke voorhoede te paard, er zijn speciale borden gemaakt.
- c Eigen invulling.
- d Klederdracht, plaatsnaamborden, eigen vaandel.

Vraag 6: Kiesrecht

Politieke zeggenschap is slechts het startpunt om verandering teweeg te brengen: met het verkrijgen van kiesrecht was de grote ongelijkheid tussen mannen en vrouwen niet direct opgelost. Op dat terrein moest nog volop worden gestreden, maar vanaf 1919 konden vrouwen tenminste invloed uitoefenen door zichzelf verkiesbaar te stellen en zelf te stemmen.

Verdieping

Dat de vrouw met stemrecht geen gevaar voor de man betekende, maar juist een verrijking voor de man en maatschappij zou zijn.

SLOTVRAAG

- a Vechten voor de goede zaak, maakt het leven het leven waard.
- b Dat haar strijd voor vrouwenkiesrecht en gelijkheid de moeite waard is geweest.
- c Ja, want ze schreef het twee jaar nadat het actief kiesrecht voor vrouwen in 1919 behaald was.

ONDERZOEKSVRAGEN

Onderzoeksvraag 1

- a Women's March.
- b Donald Trump werd in januari 2017 geïnstalleerd als 45ste president van de Verenigde Staten. Aanleiding voor de demonstratie waren Trumps vrouwonvriendelijke en seksistische uitspraken tijdens zijn verkiezingscampagne in 2016.
- c Opkomen voor vrouwenrechten.
- d Eigen invulling.

Onderzoeksvraag 2

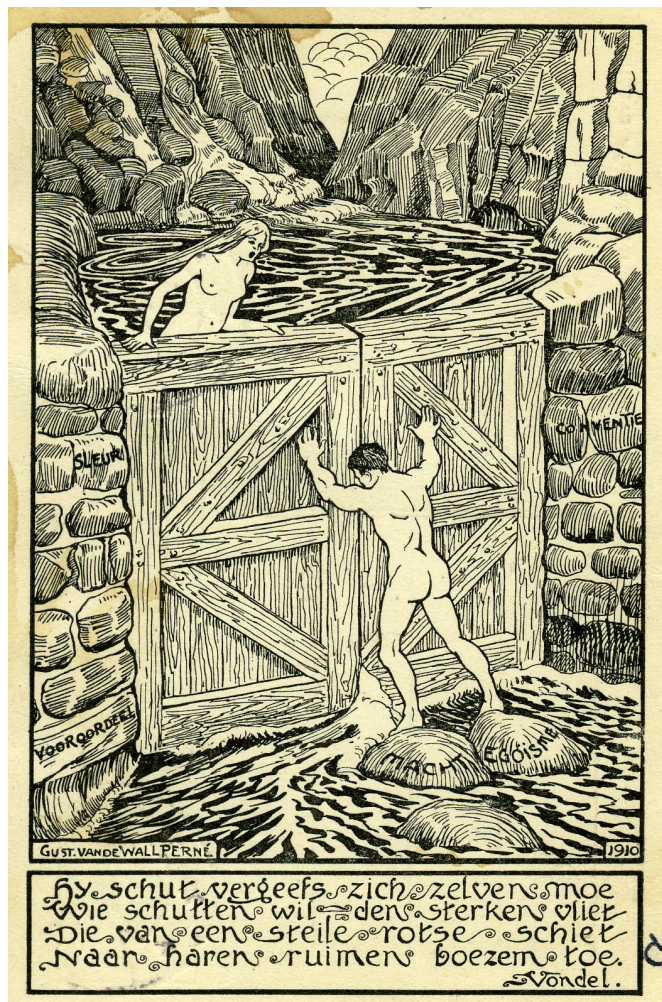
- Eerste Tweede Kamerlid Suze Groeneweg 1875-1940 + jaartal 1918
- Eerste Burgemeester Truus Smulders-Beliën (1902-1966) + jaartal 1946
- Eerste minister Marga Klompé (1912-1986) + jaartal 1956
- Eerste vrouwelijk premier / In Nederland tot op heden nog niet.

WEETJE

Binnen het Koninkrijk der Nederlanden was er wel een vrouwelijke premier: Maria Liberia-Peters (1941) was van 1984 tot 1986 en van 1988 tot 1994 premier van de Nederlandse Antillen.

- a Het duurde nog 38 jaar na het aantreden van Suze Groeneweg in 1918 voordat er een eerste vrouwelijk minister kwam.
- b Nog geen derde van de kamerleden is vrouw.
- c Eigen invulling.

WERKBLAD

INTROVRAGEN BIJ CLIP

- a In de clip zag je de prent hiernaast. Kun jij in je eigen woorden beschrijven wat je ziet?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- b Hoelang mogen vrouwen in Nederland stemmen, sinds wanneer hebben ze stemrecht?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- c Wat vind je ervan dat vrouwen niet mochten stemmen?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- d Denk je dat vrouwen anders stemmen dan mannen? Leg je antwoord uit.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Vragen

BRON 1 Aletta Jacobs, 1921.

Vraag 1

- a Bekijk bron 1. Had je weleens van Aletta Jacobs gehoord?

.....

- b Zo ja: wat weet je over haar?

.....

.....

.....

.....

Vraag 2

Tot 1917 mocht enkel een deel (65%) van de mannelijke Nederlandse bevolking stemmen. Vrouwen mochten helemaal niet stemmen.

Aletta Jacobs is vooral bekend vanwege haar strijd voor het vrouwenkiesrecht. In haar tijd was het onmogelijk voor een vrouw om te stemmen of zelf de politiek in te gaan. Politiek vond men een 'mannending'. Aletta was het hier niet mee eens. Aletta werkte als huisarts in Amsterdam en vond dat zij gewoon het recht had om te mogen stemmen.

In 1883 probeerde Aletta zich op te geven als kiezer voor de gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam. In de Nederlandse grondwet stond namelijk niet letterlijk geschreven dat vrouwen niet mochten stemmen.

- a Wat vind je ervan dat Aletta Jacobs zelf een brief heeft geschreven aan de gemeente?

.....

.....

- b Welk geslacht hadden de mensen die over het verzoek van Aletta Jacobs moesten nadenken en beslissen?

.....

- c Was dat denk je een voordeel of een nadeel voor Aletta? Leg je antwoord uit.

.....

.....

.....

Zowel de politici als de rechter besloten dat Aletta Jacobs niet mocht stemmen. De grondwet werd er zelfs voor aangepast, zodat het nu echt duidelijk was vermeld: vrouwen mochten niet stemmen of zich verkiesbaar stellen.

Verdieping

Kun je een reden bedenken waarom vrouwen eerder niet eens in de grondwet genoemd werden?

.....

.....

.....

BRON 2 1911 Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht.

BRON 3 Poster Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht.

Vraag 3

In 1893 werd de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht (VvVK) opgericht. Vanaf 1906 is Aletta Jacobs voorzitter van het hoofdbestuur van de VvVK.

a Wat was denk je het belangrijkste doel van deze vereniging?

.....

b Bekijk bron 2. Op de foto staan een aantal belangrijke vrouwen van de VvVK. Kun jij Aletta Jacobs aanwijzen? Schrijf op waar je haar op de foto ziet.

.....

c Mannen mochten niet meebeslissen in deze Vereniging. Waarom denk je dat daarvoor werd gekozen? Leg je antwoord uit.

.....

.....

d Bekijk bron 3. Probeer in je eigen woorden te beschrijven wat je ziet.

.....

.....

.....

e Wat zou de VvVK duidelijk willen maken met deze poster?

.....

.....

Verdieping

Bekijk bron 4 en lees de teksten van de prent. Kun je in je eigen woorden beschrijven wat de VvVK met deze prent duidelijk wil maken?

.....

.....

.....

.....

BRON 4 Prent Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht.

BRON 5 Hoofdbestuur Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht, 1914.

Vraag 4

Om duidelijk te maken dat vrouwen kiesrecht moesten krijgen werden er demonstraties georganiseerd. Er werd lang gediscussieerd over de vraag of de VVK wel of niet moest gaan demonstreren.

- a Kun je een reden bedenken om de straat op te gaan en kun je ook een reden bedenken om níét te gaan demonstreren?

— .....

— .....

- b Bekijk bron 5. Dit is het hoofdbestuur van de VVK bij een demonstratie in 1914 in Amsterdam. Waar staat Aletta Jacobs?

.....

- c Bekijk nog eens bron 5. Noem 3 dingen van de foto waaraan je kunt zien dat de vrouwen gaan demonstreren.

1 .....

2 .....

3 .....

Vraag 5

Bekijk bron 6. In 1916 werd de grootste demonstratie voor vrouwenkiesrecht georganiseerd. Er liepen 18.000 demonstranten mee. De tocht ging door het centrum van Amsterdam.

- a Waaraan kun je zien dat de demonstratie veel bekijks had?

.....

- b Er was voor zo'n grote demonstratie heel veel voorbereiding nodig. Noem twee dingen op de foto waaraan je kan zien dat het goed georganiseerd is.

1 .....

2 .....

- c Je kunt op de foto niet zien wat er op de spandoeken staat. Bedenk zelf een leuke die op de spandoeken kan hebben gestaan.

.....

.....

- d Bekijk bron 7. Uit alle hoeken van Nederland kwamen mannen en vrouwen demonstreren. Waar kun je dat uit opmaken als je de foto bekijkt? Leg je antwoord uit.

.....

.....

BRON 6 Demonstratie door het centrum van Amsterdam.

BRON 7 Demonstranten 1916.

BRON 8 Voor het eerst naar de stembus voor Tweede Kamer-verkiezingen in 1922.

Vraag 6: Kiesrecht

In 1919 is het zover: eindelijk besluit de Tweede Kamer dat vrouwen mogen stemmen. Vrouwen moeten nog wel even wachten op de eerstvolgende Tweede Kamerverkiezingen: die worden pas drie jaar later gehouden, in 1922. Natuurlijk gaat Aletta Jacobs die dag ook naar de stembus.

Bekijk bron 8. Deze foto is genomen in 1922: Aletta Jacobs en haar medestanders mochten voor de eerste keer stemmen voor de Tweede Kamer verkiezingen.

Het verkrijgen van vrouwenkiesrecht was een grote overwinning. Maar je kunt ook zeggen: het was slechts het begin voor de feministen van toen. Wat denk je dat hiermee wordt bedoeld? Leg je antwoord uit.

.....

.....

.....

.....

Verdieping

In 1919 vierde Aletta Jacobs in het concertgebouw in Amsterdam dat vrouwen nu volledig kiesrecht hadden. Ze zei: 'Vreest niet de Vrouw der toekomst, Broeder!'

Wat zou Aletta met deze zin bedoeld hebben?

.....

.....

.....

.....

KIJKTIP

Bekijk het filmpje uit 1922 (<http://in.beeldengeluid.nl/collectie/details/expressie/25916/false/true>).

In 1922 mogen vrouwen voor de eerste maal hun stem uitbrengen voor de Tweede Kamer. Een lange rij vrouwen staat te wachten bij het stemlokaal. Per koets komt koningin-moeder Emma aangereden om, begeleid door lakeien, eveneens haar stem uit te brengen (Collectie Beeld en Geluid).

SLOTVRAAG

Bekijk bron 9. Dit schreef Aletta Jacobs in 1921 op een briefkaart.

a Hoe zou je deze tekst vertalen?

.....

.....

.....

b Wat zou Aletta hiermee hebben bedoeld?

.....

.....

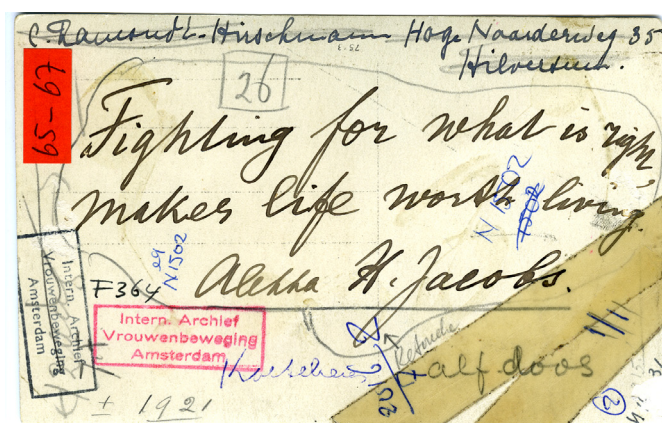
.....

c Bekijk wanneer ze het heeft geschreven. Kun je Aletta's tekst een overwinningskreet noemen? Leg uit waarom.

.....

.....

.....

BRON 9 'Fighting for what is right, makes life worth living'.

ONDERZOEKSVRAGEN

Onderzoeksvraag 1

Sinds 2017 vindt er jaarlijks een demonstratie plaats voor vrouwen en vrouwenrechten.

- a Weet je welke demonstratie dit is? Zo niet: ga op internet kijken of je hier meer informatie vinden.

.....

.....

- b Wat gebeurde er in 2016 en 2017 dat deze demonstratie wereldwijd werd gehouden?

.....

.....

.....

- c Wat is het doel van deze demonstratie?

.....

.....

.....

- d Zou je zelf aan deze demonstratie willen deelnemen?

.....

Onderzoeksvraag 2

In 1917 werd het passief kiesrecht voor vrouwen ingesteld. Aletta Jacobs stelde zichzelf verkiesbaar maar werd niet gekozen.

Ga op zoek naar:

- eerste vrouwelijke Tweede Kamerlid + jaartal
- eerste vrouwelijke burgemeester + jaartal
- eerste vrouwelijke minister + jaartal
- eerste vrouwelijk premier

- a Hoeveel jaar zit er tussen het eerste vrouwelijke Kamerlid en de eerste vrouwelijke minister?
Wat vind je daarvan?

.....

.....

.....

.....

- b Wat is nu de verhouding (in percentages) vrouw-man in de Tweede Kamer denk je?
Als je het niet weet kun je het antwoord opzoeken op internet.

.....

- c Wat vind jij van deze verdeling?

.....

.....

.....

.....